

ÖNTARİHTE ANADOLU İDOLLERİNİN ANLAMI [*]

Dr. TAHSİN ÖZGÜÇ

Arkeoloji Asistanı

Orta ve garbî Anadolu'nun *kalkolitik* ve Bakır çağı, yâni Milad-dan önce takriben 2000 yıllarında nihayete eren büyük kültür safhala-rının, her bakımdan teşekkül etmiş bir *şehir cemiyetini* temsil ettikleri muhakkaktır. Büyük ve küçük boy arkeoloji vesikalarına göre, zîraati ve hayvan yetiştirmesini öğrendikleri katiyetle anlaşılan bu insanların müstahkem şehirlere, şatolara, açık köylere ve şehirlere yerleştikleri malûmdur. Askerî ve hâkim sınıfın yanında ziraat ve hayvan yetiştir-mekle meşgul, asıl halk tabakasının da doğduğu anlaşılmaktadır. Kü-çük sanatların ve bilhassa maden, çanak çömlek ve taş-kemik işlerinin eriştiği yüksek seviyeyi anlamak için, eski ve yeni keşiflerin zengin koleksiyonlarını tekrar gözden geçirmek kâfidir. Zenginlik, büyüklük ve muhteviyatı ait olduğu halk tabakasına göre değişen şehir içi ve şehir dışı mezarlıklarının varlığı, insan ve ruhuna ölümden sonra gös-terilen itina için de kuvvetli bir delildir. Ölülerin yanma bırakılan he-diyeler, ruhun bakasını ve insanın hayâtını tekrar kazanacağını göste-ren vesikalardır. Maddî kültürlerine her gün geçtikçe bir az daha iyi nüfuz etmeğe muvaffak olduğumuz kalkolitik ve Bakır çağı insanla-rının dinî ve manevî hayatlarına nüfuz edebilmek güçtür. Elimizdeki pişmiş toprak, taş, mermer, kemik ve madenden yapılmış şematik figü-rinlerden, derin ve mânevi anlamlar çıkarabilmek için her vasitadan faydalanmak zorundayız. Bunun için Ön Asya ve güney doğu Avrupa medeniyetinde mihrak rolünü gören Anadolu idollerinin buluntu vaz-iyetlerini tetkik edelim : *Kıbrıs ve Kiklat idollerinin aksine Anadolu fi-gürinlerinin pek azı mezarlardan çıkartmıştır*, Alacahüyük, Babaköy ve Yortan buluntuları müstesna, diğer figürinlerin hepsi evin içinde, ocağın yanında, temel ve düşük taşların arasında, kalın toprak yığın-ları içinde ve nihayet şurada burada her nevi kültür eşyasile birlikte bulunmaktadır. İdollerin hususî surette hazırlanmış yerlerde, yahut binanın mutena bir yerinde bulunmayışı bizce, onların

[*] «Öntarihte Anadolu İdollerini» başlığını taşıyan tezimin en önemli kısmını idol-lerin anlamı teşkil ettiğinden, bu faslı olduğu gibi veriyorum.

anlamlarına tesir edemez. Çünkü insanların asırlarca iskân ettiği hüyükler, muhtelif yangınlara, tahriplere, yeni işgal ve yapılara maruz kaldığından, birçok kültür eşyası da "in situ", durumunu kaybetmiştir. Anadolu'da bu çağlarda yazı ve mabedin bulunmayışı, muahhar rivayet ve anelerin, kalkolitik ve bakır çağı kültürlerine katiyetle bağlanamaması, idollerin anlam ve vazifelerini anlamamıza tesir etmektedir. Bu çeşit güçlüklerle rağmen, Anadoluyu güney ve güney doğu kısımlarından çeviren memleketlerde, yâni yazının erken görüldüğü bölgelerde, çok mütekâmil panteonların teşekkülü ve muahhar küçük Asya dinlerinin, kendilerinden önce gelen ve aynı coğrafi şartlarda yaşayan daha eski dinlerin yarattığı özelliklerden faydalanacakları muhakkaktır. İşte bu malûmları göz önünde tutarak biz de üstünde çok durulan ve çok münâkaşa edilen idollerin ve hasaten Anadolu idollerinin anlamları üzerinde tekrar ve kısaca duralım:

Belirli tasvir kanunlarına ve aynı ifade prensiplerine göre yapılan idollerin muhtemel anlamlarını şu şekilde hülâsa ve münakaşa edebiliriz.

A — Protohistorik Anadolu idollerinin dinî anlama sahip olduğu ve devrinin putlarını temsil ettiği;

B — Bütün dünyanın müennes figürinleri gibi, Anadolu idollerinin de Magna-Mater="Büyük Ana Tanrıça,, kültünü ve bizzat onu temsil ettikleri;

C — Ev-ocak kültüründe kullanıldığı ve evin, ailenin koruyan tanrıları olduğu;

Ç — Emniyet, temellük, sıhhat ve bereketi sihirli, büyülü kuvvetiyle temin ve muhafazaya yarayan figürinler olduğu, yâni bir nevi "Talisman,, ve "feiticio,, vazifesini gördükleri;

D — Apotropaik karaktere sahip füğürinler olduğu, yâni insanı fena-uğursuz nazarlardan esirgeyen, karanlığın ve zülmetin kuvvetinden kurtaran ve aydınlığın - iyiliğin ışığına çıkarma vazifesini gördükleri ;

E — Kadının cinsî, hayvani hissini belirten, yâni "Kortkubine,, gayerin tahakkukuna yaradığı;

F — Kadın kılığına girerek kadın ve dişiliği korkutarak aldatan demonları tasvir ettiği;

G — Bilhassa mezarlarda bulunmalarından ötürü mevtaî bir vazife ifa ettikleri;

Ğ — Amulet gibi bir yere asıldıkları, yahud da boyunda taşındıkları;

H — Oyuncak oldukları.

İdollerini, anlamları için tahmin edilen on çeşit izah tarzını üç esaslı gurupta toplamak kabildir;

1 — Dinî anlamları olduğu ve büyük ana ilahe kültüne tahsis edildikleri;

2 — Ev ve aileyi koruyan tali ehemmiyetteki tanrılarla, sihirli ve büyülü kuvvetlerinin yardımıyla, insanları - her nevi - fenalıktan kurtaran ve madde halindeki mukaddes resmin içinde tecelli eden iyi bir ruhu temsil ettikleridir. Görüyoruz ki ikinci izah tarzı da birincisi gibi "dinî anlama,, işaret etmekte ve İdollerini profan kültür eşyası sınıfından katiyetle ayırmaktadır. Bunun için birinci ve ikinci izah tarzî çok zaman birleştirilebilir.

3 — Idollerin dinî - manevî bir anlamından ziyade, maddî, cinsî ve oyuncak gibi profan anlamları olduğu.

Biz evvelâ üçüncü izah tarzının hakikati ifade etmediğini münâkaşa edeceğiz. Geniş kalçalı, iri memeli ve büyük cinsiyet uzuvları belirtilmiş figürinlerin çocuk oyuncaklığı olmasına imkân yoktur. Bundan başka, çocuk oyuncaklarının kâhillere ait mezarlar içine bırakılmasının da hiç bir anlamı yoktur. Kurşun, bakır ve altından yapılan mütekâmil figürinlerin oyuncak olarak kullanılmasına maddî imkân yoktur. Kültepe'nin üstüvanî mühür baskılarında, Girid'in damga mühürlerinde görülen ve prototiplerini idollerden alan tasvir ve mühürlerin çocuk oyuncaklığı olması hiç bir zaman kabul edilemez. Layikliğin en son merhalesine erişen bu görüşün, bugünkü arkeoloji buluntuları karşısında hiç bir kıymeti kalmamıştır.

İdollerin Konkubine anlamları olduğu da, yeni buluntularla kıymetini tamamen kaybetmiştir. Anav'da bir kadın figürininin çocuk mezarında ve Kıbrıs'ta birçok kadın idollerinin de kadın mezarlarında bulunuşu, gayri meşru temasın hiç bir suretle bahis mevzuu olmadığını göstermektedir. Bundan başka mühürler üzerinde görülen çıplak ilahe tasvirleri de, çıplak idollerin kadınlığın gayri meşru vazifesini sembolik bir şekilde ifade etmediğini ispat etmektedir.

İdollerin demonlukla da hiç bir ilgisi yoktur. Ağır ve manalı bir şekilde tahtına oturan, çocuğunu kurs vücudu üstünde veyahut kucağında tutan, kocası ve çocuğuyla birlikte tasvir olunan yumuşak ve cazip figürinlerin, kadınları aldatan demonları tasvir ettikleri de hiç bir zaman akla gelmemelidir.

İdollerin amulet olmalarına da imkân yoktur. Uzun boynu ufki olarak delinmiş bir Arpaçiya idolile, bütün vücudu boydan boya ve şakulî olarak delinmiş bir Vinça figürünü müstesna, incelenen idollerden hiç birisi delik-Alacahöyük'tin çift ve altın idollerini hariç- veyahut kertikli değildir. Bazan boyları oldukça büyük olan (Kiklat ve Kültepe idollerini gibi) figürinlerin boyunda ve yahud vücudun herhangi bir yerinde -Amulet gibi- taşınmaları imkânsızdır. Çocuklu kadının veyahud ikili -üçlü ağır madenî figürinlerin Amulet olmaları, eski ve yeni arkeoloji buluntularıyla teyid edilemeyen zoraki bir anlamlandırmadır.

Protohistorik *Anadolu idollerinin hakikî anlamalarını anlayabilmek* için, iki buluntu vaziyetinin nazarı itibâre alınması lâzımdır. Bunlardan birincisi: birinci (Yortan), ikinci (Yortan), üçüncü (Serrin ve tâli hususiyetleri bakımından bu tipten inhiraf eden Babaköy figürini) ve dördüncü, yâni ayakta duran (Alacahöyük MA) idol tipinin mezarlarda bulunmuş olmasıdır. İnsanın hayatında taptığı, kullandığı ve en çok işine yaradığı eşyalar ile birlikte gömüldüğü tarihî bir hakikattir. Ruhunun bakasma ve tekrar dirileceğine inanan insan, harp ve günlük eşyalarını yeniden kullanmak zorunda olduğundan beraberinde götürmektedir. Fakat aynı insan kendisini muhafaza edecek en büyük kuvvetin, hayatında inandığı ve kendisine taptığı varlığın olduğuna kanidir. Mezarda bulunan figürinler, ölünün arkasında bıraktığı yakınlarının veya hut tanrıyla kendisi arasında vasıta rolünü gören rahibelerin tasvirleri değildir. Bütün protohistorik Anadolu idollerinin kadını temsil ettiğini kabul ettiğimize göre, ölenlerin yalnız erkekler olduğuna inanmak lâzımdır. Rahibe meselesine gelince: mezarlarda bulunan idollerle, höyüklerde, düz iskânlarda ve harabe yerlerinde bulunan Figürinler arasında hiç bir fark mevcut olmadığına göre; bütün idolleri rahibe ve nadiren de rahip olarak kabul etmek lâzımdır. Halbuki daha sonraki çağlara ait buluntular, an'aneler ve,yazılı vesikalar, çıplaklığı, cinsiyet uzvu, memeleri ve kol vaziyetleriyle karakterlenen bir kadın idolünün büyük bir tanrıyı temsil ettiğine işaret etmektedir.

İkinci ve en önemli buluntu vaziyetini Tell-Asmar'da Er hanedan çağına ait mabedde bulunan idol temsil eder. Truva ve Sarılar buluntularına göre Anadolu'dan idhal edildiğine inandığımız bu figürinin, tam teşekkül etmiş geniş yapılı bir Sumer mabedinde bulunuşu, problemin en önemli kısmını esaslı bir surette halletmiştir. Henüz mabedin tanınmadığı bir devrede Anadolu'dan idhal edilen bu idolün "Square Temple,, de bulunuşu, onun bir tanrıyı tasvir ettiğinde şüphe bırakmamaktadır. Üçüncü, yâni "keman tipi» idollerimizin en güzel bir örneğini temsil eden Tel-Asmar figürininin yardımıyla, bağlı bulunduğu büyük mıntakanın idollerine "de nüfuz edebiliriz. Anadolu-Tel Asmar figürinleri arasında malzeme, teknik, şekil ve üslûp bakımından hiç bir fark olmadığı gibi, anlamları da yâni tanrılık hususiyetleri de birbirinin aynidir.

Anadolu'yu da içine alarak geniş bir sahaya yayıldığını gördüğümüz idoller, *protohistorik çağların din ve itikad birliğine* işaret eden küçük sanat mahsulleridir. Çeşitli tipler gösteren fakat *bir cinsiyeti* temsil eden protohistorik Anadolu idolleri ayrı ayrı tanrıçalardan ziyade, baş tanrıçanın çeşitli şekiller almış görünüşlerinden başka bir şey değildir. Bizece, incelediğimiz Anadolu idolleri ikili ve üçlü kalıplar müstesna, bir ve aynı olan müennes kuvvetin pişmiş toprak, taş, mermer, sedef, kemik, kurşun, tunç ve altın halindeki tasvirleridir. Fakat bilhassa dikkat etmek zorunda bulunduğumuz bir nokta, bu idollerin hakiki anlamları, haricî şekillerinden ziyade tasvirin, yâni figürinin içinde

gizli bulunan ve daima orada yaşayan, ondan ayrılmayan kuvvettir. Şekil, büyük kuvvetin vazife ve karakterini âbide takdim eden, onun eline veren haricî bir tezahürdür.

Annelik veya hiç olmazsa kadınlık hususiyetlerine sahip kuvvetlerin üst paleolitik çağlarındanberi tasvir edildikleri malûmdur. En eski sanat eserlerinin dini ve bereketi senbolleştiren vazifeleri olduğunu kabul etmeliyiz. Hatta yanlış olmakla beraber, bazı müellifler aynı anlamı Avrupa'nın menhirlerine de teşmil etmek istemektedirler.

Protohistorik Anadolu idollerinde tarihi çağların büyük ve küçük sanat âbidelerinde tesadüf edilen tanrı ve tanrıça hususiyetlerinin aksine dıştan eklenmiş senbol ve anblem gibi hususiyetlere raslamak kabil değildir. Fakat annesinin kucığında taşınan çocuk, şimşek, güneş, balta ve yıldız kadar anlamlı bir semboldür. Tenasül ve tekessür, inbat ve bereket motiflerini kadın + erkek + çocuk terkibi temsil ettiği gibi, kadın + çocuk veyahut sexuel hususiyetlere sahip yalnız kadın tasvirlerini de temsil etmektedir.

Cinsiyet uzuvları, memeleri, geniş kalçaları ve bilhassa çocuklarıyla karakterlenen idollerin teksir ve bereket mefhûmlarıyla ilgili olduklarını inkâr etmeğe imkân yoktur. Anadolu'ya ait olmamakla beraber, bütün Yakın Şark idollerine tatbik edebileceğimiz en Önemli özellik, W." Andrae'nin Asurda arkaik iştar mabedinin H/G tabakalarında bulunduğu kadın figürinleridir. Giyili ve çıplak olan bu figürinlerin büyük memeleri, müsellesi cinsiyet kısımları, hattâ tahtları, mabedin içindeki vazifelerini tâyin edebilecek mahiyettedir. Asur figürinlerinin mâbedde bulunuşu ve çıplak - giyili kadın temsil etmesi, bu tip figürinlerin dinî anlama sahip olduğunu ve bereket - neşvünüma prensiplerini temsil ettiğini katıyetle göstermektedir. Henüz mabedi tanımayan protohistorik Anadolu kültürlerine ait çıplak kadın figürinleri de aynı anlama sahip, ilk dinî vesikalardır. Hocamın dediği gibi "Anadolu idolleri haddizatında mabedsiz bir devrin dinine işarettir».

Bereket, tekessür ve neşvünemayı temsil eden bu figürinlerin dinî anlamlarını - en geniş manada - kabul ettikten sonra, özel ödevlerini, yâni daha sonraki çağlarda görülen tanrılardan hangisinin prototipini temsil ettiğini düşünebiliriz :

Çocuğuyle birlikte yahud Arpacıya, Tell - Beit - Mirsim figürinleri gibi, hâmile olarak tasvir edilen idollerin doğurmayı, yetiştirmeyi senbolleştirdiği muhakkaktır. Bundan başka kadının memelerini tutuşu beslemeyi, yâni analığın esas vazifesini göstermektedir. Şu suretle çıplak kadın figürinlerinin doğurma ve yetiştirmeyi senbolleştiren analığın vazifelerini belirten idoller olduğu şüphesizdir. Bir ödevi çeşitli şekillerde belirten bu idoller, toprak - yer gibi her şeyin sebebi ve her şeyin esası olan, büyük ana ilahenin muhtelif şekillerdeki tezahür ve tecellileridir.

Firikyada ve bilhassa Pessinus da Kübele adını alan büyük tan-

rıça'ya ibâdet edildiği malûmdur. Lidyalı'ların kübele adını verdiği; bu tanrıça sulhu tesis, zaferi temin eden, hastalığa, vahşi ve zehirli hayvanlara karşı koyan bir anne olarak tasavvur edilmektedir. Tarlalara bereket saçan bu ilahe, hayatı femin ve onu muhafaza ile meşguldür. Tekessûr ve neşvünemayı, iyiliği ve ışığı temin ettiği gibi, ölümü, fenalığı, karanlığı ve kıtlığı da, haliki ve hâkimi olduğu insanlara gönderebilir. Kübele mükâfat ve cezalandırmağı bu iki esaslı kuvveti istediği gibi kutlanan büyük ana tanrıçadır. Şu suretle aynı zamanda mezarların Hâmisi olan kübeleyi, bir çok, fakat bilhassa annelik ve kadınlık hususiyetiyle protohistorik çağların figürinlerine yaklaştırmak kabildir. Firikya ve Lidyanın daha muahhar çağlara ait bu tanrıçasının Eti, Mitanni, Babil ve Asur kitabelerinde geçen Kubaba ve Gubaba ile irtibatı meselesi, filologlara düşen bir vazifedir. Yalnız bu iştirak meselesi üstünde uzun zamandan beri durulmaktadır. Yalnız Eti metinlerinde çoğunlukla Kupapa adını alan kadın tanrı, Kübele ve kübebe'nin aksine tâlî kıymeti haiz bir tanrıça olarak görünmektedir. Fakat aynı tanrıçanın Kargamış'da oynadığı büyük rolü Profesör Güterbek belirtmiştir. Bundan başka klâsik çağların Potnia Teron tasvirlerine müşabih bir kalıbın Boğazköyde k/20 nin sekizinci hüceresinde, yâni takriben 2000 yıllarına ait bir kültür katında bulunuşu bilhassa zikredilmelidir. Klâsik çağların hayvanlar ilahesi Kübele ile, yeni Boğazköy kalıbının benzerliği bir tesadüf değildir. Hayvanlar hâkimi Boğazköy tanrıçasının Kültepe üstüvânî mühür baskılarında görülen duvaklı-çıplak ilahe ile Louvre Müzesinde muhafaza edilen kalıba ve Truva kurşun İdolüne benzemesi, Abu-Habba'dan Hisarlığa kadar yayılan bu idol tipinin *Kubaba* adıyla anılması ihtimalini ortaya koymaktadır Mezopotamya, Kültepe ve Boğazköy yazılı vesikalarında geçen bu adın, takriben aynı yayılış sahasını gösteren kalıp ve kurşun idollerin müennes tasvirleriyle irtibata getirilmesi hakikate en yakın bir ihtimâldir. Bu ihtimali teyid eden en kuvvetli arkeoloji vesikaları da Kültepe üstüvânî mühür baskısıyla, Boğazköyüri hayvanlar hâkimi tanrıçasına ait kireç taşı kalıbıdır. Şark dininde bir tanrının eşi veya maşukası veyahud oğulları ile bir arada tasvirlerine sık sık tesadüf edildiğine göre, aynı anlamı Kültepe idollerinde de görüp göremeyeceğimizi kısaca münâkaşa etmek isteriz:

Bu nevi tasvirlerle oldukça geniş bir sahada ve madenden olmak üzere daha bol olarak tesadüf edilmektedir. Bunları Anadolu'dan şimalî Mezopotamya'ya kadar, uzayan geniş kültür bölgelerinde de muvaffakiyetle takip etmenin mümkün olduğu görülmüştür. Fakat bu madenî idol veya kalıplarında büyük müennes ülûhiyetle, aynı önemde büyük müzekker ülûhiyet, uzuv, elbise, serpuş ve tasvir hususiyetleriyle, birbirlerinden kat'î surette farklıdır. Bu nevi kurşun idol veya kalıpları "tanrılar trias,, ını temsil etmektedir. Kadın + erkek + çocukdan müteşekkil olan bu tanrılar ailesinin en güzel misâlini Mısır

dininde en büyük rolü oynayan Osiris - İsis + Horus terkihi teşkil etmektedir. Mısır dini doğrudan doğruya ve en eski çağlardanberi bu üçlülüğün esiri olmuştur. Yazılıkayada büyük tanrı karşısında duran baş tanrıçanın' arkasında genç bir ülûhiyet daha, bulunmaktadır. Bu âbi-de Mısırlılar gibi Etiler'in de üçlü sistemi en büyük panteonlarında ebedileştirdiklerini göstermektedir.

Yazılı vesikaların yardımı ile Milâddan önce takriben 2000 yılları-na kadar yükselerek tespit edilen sonuçların, protohistorik Anadolu idollerine de tatbik edilip edilemeyeceğini görelim:

Büyük ana tanrıça kültü Mohencodaro - Harappa'dan Truva'ya kadar uzayan geniş sahayı aşan ve Cenubu Şarkî Avrup - Balkanları da ihata eden bir din birliğini temsil etmektedir. Bir ilahenin çeşitli tezahür-leri halinde tecelli eden ve tenasül + tekessür + inbatı temsil eden bu ilk figürinler, daha muahhar çağların bilhassa Anadolu'da tekâmül eden Kübele "Ana tanrıçasının,, prototipini temsil etmektedir. Malzeme ve tipleri bakımından en bol örnekleri- veren Anadolu idolleri, derin anlamlarını da daha sonraki çağlara en kuvvetli bir şekilde intikal ettiren-yegâne kültür belgesidir.

Protohistorik Anadolu idolleri vaktinden önce tekâmül eden bir antropomorfizmi ve matriarkhal aile sistemini en kuvvetli bir şekilde hissettiren bir kültür sahasına aittir.

Bir uzvu ve bir cinsiyeti-tasvir eden idollerin anlamlarını gördükten sonra, çok boyun ve başlı Kültepe idollerinin tetkikine geçebiliriz: Madde, şekil ve teknik bakımından Garpten ziyade Şarka iç Anadolu ve şimali Suriye'ye müteveccih olan Kültepe idollerinin, ruh ve anlamı bakımından da aynı istikamete mensup olduğunu kabul etmek, doğru bir görüştür. Hakikaten eski Mısır ve Etilerde tesbit edilen bu üçlülüğü eski İnan dininde de Ahura - Mazda + Anahita + Mithra şeklinde görmek kabildir. Üçlü sistemin sâmi kavimlerdeki hususiyet ve tekâmülü Dr. P. Nielsen tarafından en ince teferrüatiyle iştenildiğinden biz burada tekrar etmiyeceğiz.

Anadoluda üçlü sistemin en güzel örneklerini Kültepe kurşun idok ile Alişar kalıbı vermiştir. Prehistorik Anadolu idollerinin en eski erkek ilâhını Kültepe'nin üçlü buluntuları temsil eder. Bizce Anadolu'-da tanrı, tanrıçadan sonra tasvir edilmiştir. Orta ve batı Anadoluda Vulva kültürünü şenbolleştiren "Büyük Ana Tanrıça» kültü devam ederken, erkekligi temsil eden büyük kuvvet de "Phallus kültü,, halinde yaşamakta idi. Takriben 2000 yıllarında ve birdenbire Phallus kültüründen müttekâmil erkek tasvirlerine geçilmektedir. Boy, duruş ve diğer özellikleri bakımından birbirinden hiç bir farkı olmayan kadın ve erkek ülûhiyetlerinin aynı kıymette olduklarını kabul edebiliriz. Yalnız en büyük yenilik müennes kuvvet yalnızlıktan kurtulmuş, ve ozamana kadar Phalluslar halinde şenbolleştirilen erkeklik

kuvvetile birlikte tasvir edilmeğe başlanılmıştır. Erkek tasvirlerinin görülmesiyle birlikte tanrılar ailesi de teşekkül etmiştir. Erkeklik ve kadınlığın, yâni tenasül ve tekessürün en büyük mahsülü olan çocuk da müennes olarak tasavvur olunmuştur. Annesini karakterlendiren özelliklere sahip olan bu çocuk, iki büyük îgürin arasında ve ayakta, veyahut müennes kuvvetin kucağındadır. Eski şark dininin en önemli hususiyetlerinden birisini teşkil eden bu üçlülüğün Anadolu'da Milâd'dan önce takriben yirminci asırda ve küçük sanat hâlinde başlaması, üzerinde ayrıca durulması icabeden bir problemdir.

Kurşun idol ve taş kalıplarda tespit etmeğe muvaffak olduğumuz bu yeniliği, Kültepenin Alabastar figürlülerinde bulmak kabil değildir. Bunlarda sâdece kadınlığın alâmetleri görülmekte olup, baş ve boyun şekilleri de birbirlerinin tamamen aynıdır. Hattâ bir idol müstesna hepsinin saçları dahi aynı şekilde gösterilmiştir. Bundan başka Kültepe idollerinde üç, Tel-Brâk idollerinde de dört başın varlığı! üçüncü ve dördüncü ûlûhiyetleri izah etmemize manidir. Aynı kültür sahalarında erkek ûlûhiyet, kadın ûlûhiyetin yanında ve bütün hususiyetleriyle kendisini gösterirken, Kültepenin kurs vücûdlü ve çok boyun-başlı Alabastar idollerinde sâdece kadınlığın vasıfları hâkimdir.

İşte bu özellikler ve kurşun idollerle kalıplarının varlığı, Kültepenin bir vücûdlü idollerini Contenau'nun kabul ettiği şekilde, yâni kadın erkek tanrı çiftleri olarak izah edilmesine mânidir. Bizce Kültepenin çok boyun ve başlı idolleri, bir müennes ûlûhiyetin çok boyun ve başlarla tezahür eden şeklinden başka bir şey değildir. Kültepenin kurs vücûdlü idollerinde kadın+erkek+ çocuk terkibi değil, bilâkis sadece kadın ve çocuğun senbolik ifadesinden başka hiç bir şey gösterilmek istenilmemiştir.

Sözlerimi bitirmeden Önce bilhassa işaret etmek istediğim son nokta, çok boyun ve başlı Alabastar idollerle, tahta oturan kadın figürinini ve bir çok kalıplarla kurşun idolü temin eden Kültepe- bizce- eh önemli kült merkezlerinden birisidir. Eşlerine Anadolu'da, hiç bir suretle Taslamadığımız. Alabaster idoller ve yalnızlığı ile maruf tahta oturan figürin, bu büyük kült merkezinin emsalsiz eserleridir.